

INSTITUT MUNICIPAL
REUS CULTURA

REFUGI DE LA PATACADA

Preus de la visita guiada:

adults, 3 €; de 7 a 14 anys i més de 65, 2€;
grups concertats, 2 €;
menors de 7 anys, gratuïta

Informació i reserves:

tel. 977 010 660
info@reuscultura.cat
irecuenco@reuscultura.cat

Visites concertades:

els dimarts no festius, a les 17:30 h

Ca Gay, en ruïnes. Foto Niepce (imatge reproduïda per Guix Sugrañes, 1941).

dels bombardeigs feixistes. Un d'aquells visitants era Antoni Rovira i Virgili, qui explicà les seves impressions en un article publicat a *La Humanitat* el 28 d'agost. Entre altres coses, va escriure: "Tant com la visió directa dels edificis enderrocats o nafrats, ens van impressionar, en el curs del viatge, els plànols que ens van ésser mostrats a Reus i a Tarragona. Les autoritats reusenques posseeixen, entre altres gràfics, un plànol on hi ha marcats amb color vermell els edificis destruïts i amb color negre els edificis malmesos. Tot el nucli urbà apareix tacat per les espesses clapes dels dos colors". Aquest plànol es conserva –com altres documents municipals coetanis que cito en aquest article– a l'Arxiu Comarcal del Baix Camp.

Una llista resumida dels materials perduts arran dels bombardeigs de 1938 es va publicar en el volum *Los Monumentos Arqueológicos y Tesoro Artístico de Tarragona y su Provincia durante los años 1936-39. Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, a cura del sacerdot reusenc Pere Batlle i editat l'any 1942 per l'esmentada Societat Arqueològica. Val a dir que no s'hi especifica –com és d'esperar– l'origen real dels successius "incendis" i "derrumbamientos" que havia patit Ca Gay. Entre els objectes perduts, hi havia –per exemple– "la parte arquitectónica del retablo mayor de San Pedro", "casi todo el altar del Rosario de la misma iglesia, obra de Bonifás, cuyas imágenes se pudieron salvar, pero ya mutiladas", "la paleta de Fortuny" i "algunos grabados y dibujos de este insigne artista". A l'arxiu del Museu de Reus es conserva un full, mecanografiat per les dues cares (amb acotacions hològrafes de Salvador Vilaseca), amb una relació dels materials desapareguts, ibèrics i romans, procedents dels jaciments de les Timbes, el mas de Gomandí, el Molar, el mas de Valls, la Font Cervellona, el mas del Tòtil, el mas del Ganso, el mas del Fesoler i el barranc del Burguet. La relació, tot i ser incompleta perquè ens manquen els altres fulls (en què s'esmentarien, entre d'altres, els objectes ibèrics recuperats al poblat de Santa Anna i a la cova C d'Arbolí), és significativa de la importància de les pèrdues.

D'un dels serges del Museu de Reus, Francesc Magrinyà Solé, en coneixem una memòria manuscrita, datada a Vilajuïga el 15 de febrer de 1939, en què recorda breument –i de manera autocensurada– la qüestió dels bombardeigs: "[...] cabe citar que [ratllat: unas bombas explosivas que en tres veces cayeron] **tres siniestros ocurrieron** en la casa del Sr. Gay Borràs, destruyendo buena parte del edificio, mobiliario y otras muchas cosas de valor, así como el cubierto del patio, donde se guardaban materiales de altares de San Pedro, de Reus y de otros pueblos. Los célebres libros de la Cadena, Misal Gótico y Privilegios de Reus, estaban en Vilaplana, así como el material del Museo Prim-Rull que pudo salvarse de los siniestros de casa Gay; [ratllat: buena parte de aquél quedó destruido]". Hi he senyalat en negreta els mots afegits en el lloc dels ratllats. A l'arxiu del Museu de Reus es conserva una fotocòpia d'aquest manuscrit, que en realitat és només un esborrany, intítulat *Memoria que presenta al M. I. Sr. Alcalde-Presidente del Excmo. Ayuntamiento de Reus, el funcionario del Museo Prim-Rull, explicativa de la gestión realizada por el que suscribe y demás personal del Museo, desde el 30 de Julio de 1936 hasta la fecha* (el text és transcrit íntegrament al catàleg de l'exposició *Descobreix els tresors!*, Reus 2004, p. 57-60). No he pogut precisar quan es va produir el tercer bombardeig.

Només una mica més clar fou –en un article publicat el desembre de 1954 a la *Revista del Centro de Lectura*– Enric Aguadé Parés, primer alcalde franquista de Reus i principal reorganitzador del Museu Municipal: "[...] sobre la magnífica Casa solariega de la familia Gay caían unas bombas que derrumbaron gran part del edificio y destruyeron buena parte de los objetos de valor histórico, insubstituíbles, que allí había. De muchos de ellos no quedó ni rastro; otros quedaron maltrechos. Unos pudieron ser recompuestos, otros no". No cal dir que la primera gran ofensiva franquista sobre Catalunya, el març i l'abril de 1938, i especialment la posterior batalla de l'Ebre, amb les seves nefastes conseqüències, van obligar a incrementar les ja esmentades mesures de protecció patrimonial del Govern català.

Cases del carrer de Sant Elies. Foto Niepce (imatge reproduïda per Guix Sugrañes, 1941).

BOMBES SOBRE EL MUSEU DE REUS

24 DE GENER I
31 DE JULIOL DE 1938

Interior de l'antic casal dels Gay-Borràs. Fot. Adolf Mas, arxiu del Museu de Reus.

BOMBES SOBRE EL MUSEU DE REUS

24 DE GENER I 31 DE JULIOL DE 1938

JAUME MASSÓ CARBALLIDO

Arran de la guerra Civil, el Museu de Reus va començar a deixar les dependències de cal Rull, la bella casa modernista encara erigida al carrer de Sant Joan i que havia ocupat des de 1934, i es reinstal·là des dels primers mesos de 1937 a l'ampli i luxós casal setcentista dels Gay-Borràs, aleshores existent a l'actual avinguda de Prat de la Riba. L'habilitació de ca Gay havia de convertir-lo en la seu del nou Museu Comarcal, d'acord amb un projecte acordat amb la Generalitat de Catalunya. Aquell desplaçament septentrional –si més no en teoria– significava una major protecció passiva dels fons museístics, atès que cal Rull era molt a prop de l'Escola del Treball, lloc en què poc abans havia estat instal·lada una important indústria aeronàutica republicana. A l'Escola del Treball, situada al carrer del Vapor Nou, es procedia al muntatge d'avions de combat (els caces anomenats popularment *xatos*), fet que el convertia en un clar objectiu militar. Val a dir que el conjunt modernista de cal Rull fou destinat, tot i que ara pugui semblar estrany, a un parvulari (anomenat “Joaquim Maurín” en honor a un conegut dirigent del POUM que, per confusió, hom suposava assassinat pels militars rebels).

Per una cruel ironia, els bombardeigs de l'aviació feixista van afectar greument ca Gay mentre respectaren del tot cal Rull. El dilluns 24 de gener de 1938, unes bombes explosives i incendiàries van impactar sobre l'edifici del carrer de Prat de la Riba i van afectar els seus magatzems annexos, tot destruint o malmetent una part significativa dels fons del Museu. Aquell mes de gener fou el pitjor de tota la guerra, pel que fa als bombardeigs sobre Reus, amb quasi un centenar de morts, una seixantena de ferits i un gran nombre d'edificis destruïts o malmesos. En la sessió ordinària de la Comissió

de Govern del Consell Municipal del dimarts 25 de gener, es van fer –com és natural– diverses referències als recents i sagnants bombardeigs (el del dia 21 havia causat també una quarantena de morts) i a la desmoralització popular. D'acord amb l'acta de la sessió, el president del Consell, Ramir Ortega, explicà “com ha quedat aquesta ciutat després dels últims bombardeigs de l'aviació feixista. Fa present que tot està tancat, que tothom marxa a fora, i [que] la moral està molt baixa”. En el mateix sentit anava la nota publicada el dijous 27 al *Diari de Reus*: “Commosa la nostra ciutat pels criminals atacs de l'aviació feixista, amb totes llurs terribles conseqüències, no les volem enumerar perquè ho considerem improcedent i contrari a la moral que ara més que mai devem estar posseïts, que amb l'exemple de veïns, va reprenent el seu ritme de costum”. Tres dies després, el mateix mitjà informava que “les brigades de l'Ajuntament treballen activament en treure les runes dels edificis tocats per l'aviació feixista, apuntalant els que ofereixen perill i posant en lloc més segur els atuells que contenen”.

Els responsables del Museu ja havien fet gestions, poques setmanes abans dels bombardeigs de gener, per a protegir la documentació de l'Arxiu Històric Municipal, que era integrat a l'antic Museu “Prim-Rull”. Els darrers mesos de 1937, Salvador Vilaseca i Pere Rius havien acordat amb Agustí Duran i Sanpere, director de la Secció d'Arxius del Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat, i amb Eduard Toda i Güell, comissari de Poblet, el trasllat dels fons arxivístics reusencs al monestir. De fet, la recollida s'havia de portar a terme els dies en què, desgraciadament, es van intensificar els bombardeigs (els del dia 24 van produir força estralls en els documents). En una carta del dia 27 de gener, Duran explicava a Vilaseca: “Acabo de parlar amb el Sr. Toda. Diu que havia suspès el viatge del camió a Reus per causa de les desgràcies que hi havien ocorregut, però que es posarà d'acord telefònicament amb l'Ajuntament i amb l'amic Pere Rius per fer-lo com més aviat millor” (carta conservada a l'arxiu del Museu de Reus).

Els successius bombardeigs de Reus van tenir força repercussió en els ambients polítics i culturals de Catalunya. El periodista, historiador i polític tarragoní Antoni Rovira i Virgili, resident a Barcelona, va fer-se'n ressò en un article publicat el dijous 27 a *La Humanitat*, tot citant el “martiri de Reus”, que “ha vingut a fer tràgica parella amb el de Tarragona. Damunt la gran florida blanca dels ametllers tarragonins, la vermellor del foc i de la sang...”. Dos dies després, el també diari barceloní *El Día Gráfico*, en comentar una nota del ministeri republicà de Defensa Nacional sobre els bombardeigs de les ciutats allunyades del camp de batalla, demanava represàlies: “frente a la aviación no hay más que un recurso: la aviación usada con los mismos métodos que el adversario emplee. Por eso, ahora, no pudiendo el mando resignarse a contemplar condolido el espectáculo de ruina y muerte sembradas por la aviación rebelde, ha dispuesto que la nuestra dé réplica a los bombardeos de Barcelona, Reus, Tarragona, Valencia, de todo el litoral, en suma, yendo a Salamanca, Sevilla y Valladolid”.

Molt probablement, el bombardeig que afectà el Museu de Reus també va contribuir a motivar la publicació d'un decret del conseller de Cultura de la Generalitat, Carles Pi i Sunyer, de 23 de febrer de 1938, pel qual quedava “prohibit de tenir els objectes del Patrimoni Històric i Artístic reunits en diverses poblacions catalanes, exposats en sales de Museu i subjectes, per tant, al risc dels bombardeigs de les poblacions civils”, tret d'excepcions prèviament autoritzades pel Departament de Cultura. L'article segon del mateix decret assenyalava que els “Patronats o Comissions locals [...] dedicaran llur activitat, mentre durin les presents circumstàncies, a cooperar amb el Departament de Cultura i funcionaris dels Serveis a l'obra de reunió, custòdia i protecció dels objectes del Patrimoni Històric, Artístic i Científic servats en les concentracions establertes” (DOGC núm. 57, 26 de febrer de 1938, p. 812). En el preàmbul del decret, es feia referència a una disposició coetània que establia “la forma de coordinar la superior funció de la Generalitat en allò

Ca Gay, malmès per les bombes. Fons Ramon Perera, Arxiu de Montserrat.

Ca Gay, malmès per les bombes. Fons Ramon Perera, Arxiu de Montserrat.

que afecta al Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya, amb la col·laboració que poden donar-li els elements locals”, i s'hi assenyalava que “les presents circumstàncies i el bombardeig de les poblacions civils exigeix de prendre les mesures necessàries per tal que l'esmentada disposició no pugui ésser interpretada com un estímul a l'exposició d'obres artístiques, sinó com un mitjà que contribueixi a la preservació de tot risc del nostre patrimoni espiritual”.

Arran de la tràgica experiència, i de les disposicions suara esmentades, els materials més destacats del Museu de Reus van ser traslladats en un dipòsit que semblava més segur (i que ho va ser, efectivament), concretament en una casa llogada a Vilaplana del Camp. Els objectes desplaçats, embalats i encaixats, es van guardar a les dependències inferiors d'aquesta casa, mentre que el conservador del Museu, Pere Rius, i la seva família van ocupar-ne les golfes.

Als magatzems de ca Gay encara hi van quedar diversos objectes, una part dels quals van ser malmesos o destruïts per un incendi, arran d'un bombardeig perpetrat el 31 de juliol. L'informe corresponent, de la Junta de Defensa Passiva de Reus, explica –entre altres coses– les conseqüències de la caiguda d'una “bomba incendiària al pati de l'interior de l'edifici on hi ha instal·lat el Museu Municipal en el carrer Prat de la Riba, casa coneguda per ‘Casa Borràs Gay’. Els desperfectes ocasionats no són de molta consideració per quant l'edifici ja tenia part enrunada de resultes d'anteriors bombardeigs. Solament hi [ha] hagut un incendi a un cobert proper a la façana del carrer de Sant Pau”. Una eloqüent imatge frontal (de Foto Niepce), publicada a la pàgina 32 del llibre (del 1941) *Consecuencias de la Guerra en la Propiedad Urbana de Reus*, de J. M. Guix Sagrañes, permet veure ca Gay pràcticament destruït.

A la darrera d'agost, uns quants consellers de la Generalitat, autoritats i diputats catalans van visitar Tarragona i Reus per veure *in situ* els estralls